

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2007, C.12, S.2 s.299-318.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DENİZLİ İMALAT SANAYİ İŞLETMELERİNİN VERİMLİLİK DÜZEYİ VE REKABET GÜCÜNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

A STUDY ON PRODUCTIVITY AND COMPETITIVENESS OF DENİZLİ MANUFACTURING INDUSTRY FIRMS IN THE GLOBALIZATION PROCESS

Arş.Gör.Harun SULAK*
Dr.Yaşar SARI**

ÖZET

Son yıllarda dünyada yaşanan gelişmeler ve hızlı değişimler, ülkelerin ayakta kalmalarını ve değişen dünyaya adapte olmalarını zorlaştırmıştır. Küreselleşme ve yeni dünya düzeni olarak adlandırılan bu değişim sürecinde verimlilik ve rekabet gücü kavramları önem kazanmıştır. Bu süreçte Türkiye imalat sanayinde önemli bir alt bölge olan Denizli imalat sanayi işletmelerinin mevcut verimlilik düzeyi ve rekabet gücünün analizi ve nasıl artırılacağı konusu böyle bir çalışmanın hazırlanmasında temel oluşturmuştur. Bu çalışmada öncelikle genel anlamda Türkiye'deki imalat sanayinin mevcut durumundan söz edildikten sonra, ikinci olarak Denizli ekonomisi genel hatlarıyla ele alınacak ardından da Denizli alt bölgesindeki imalat sanayi yapısı ve söz konusu bu ilin il merkezi ve ilçelerinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerinin verimlilik düzeyi ve rekabet gücü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

ABSTRACT

Recently, some changes and transformations have been taking place that are global in scale. The economical principles and balances also undergo in this process called "New World Order" or "Globalisation". The two basic and key elements acquire main importance in defending the present situations of the countries and in adapting to the so called New World Order: Productivity and competitiveness. In this process, the analysis and improvement of the productivity and competitiveness of manufacturing industry firms in Denizli which is an important sub-area in Turkish manufacturing industry is basis of this study. In the study firstly the analysis of the present situation of manufacturing industry and structure of

* Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Araştırma Görevlisi

** Muğla Üniversitesi, Enformatik Bölümü, Dr.

manufacturing industry in Denizli sub-area is mentioned then the productivity level and competitiveness of the firms run in Denizli and its subcities are inspected and evaluated.

Verimlilik, rekabet gücü, küreselleşme
Productivity, competitiveness, globalization

GİRİŞ

Son yıllarda, dünya yeni bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Kimilerine göre küreselleşme, kimilerine göre enformatik çağı olarak adlandırılan bu dönem yeni dünya düzeni olarak nitelendirilmektedir. Oluşan yeni dünya düzeninde ekonomik alanda da pek çok yeni değişim gözlenmektedir. Bunlardan birincisi küreselleşme ile birlikte ulusal sınırların ortadan kalkmasıdır. Dünyanın tek pazar haline gelmesi sonucunu veren ulusal pazarların ortadan kalkması, ulusal devletin önemini kaybettiği şeklinde, ya da ulusal devletin daha fazla önem kazandığı şeklinde tartışmaların yapılmasına neden olmuştur. Bütün bu tartışmaların arkasında ise yeni dünya düzeninde ayakta kalma mücadelesi yatmaktadır. İşte bu yeni dünya düzeninde ayakta kalabilmek ve ülke insanların yaşam standardını artırabilmek için verimlilik ve rekabet gücü son yıllarda en önemli iki anahtar kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Ekonomik sınırların kalktığı dünya pazarlarında, başarının tek koşulu olan rekabetin en temel belirleyici ise verimliliğidir.

Eldeki mevcut kaynaklarla en fazla çıktı elde etmek demek olan ve genelde çıktı/girdi şeklinde formüle edilen verimlilik¹, kaynakların etkin kullanılmasında ve ulusal başarımda temel belirleyici olduğu gibi aynı zamanda kalkınmanın da temel taşıdır. Özellikle, gittikçe artan insan ihtiyaçlarının gittikçe azalan kıt kaynaklarla karşılanması ancak verimlilik ile mümkün olmaktadır. Rekabet gücü ise, bir ülkenin ürettiği malların diğer ülke mallarıyla kalite, fiyat ve müşteri memnuniyeti bakımından yarışabilecek düzeyde olması şeklinde tanımlanmaktadır².

İşte dünyanın bu yeni düzeninde, ulusal ekonomiler yerlerini sağlamlaştırmak ve dünya ekonomisinde daha fazla söz sahibi olabilmek ve küresel ekonomideki paylarını artırmak için verimlilik ve rekabet gücü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu amaçla güçlerini birleştirmek yoluyla ekonomik entegrasyonlar kuran bu ülkeler, ticari anlaşmalar ile serbest mal ve hizmet ticareti önündeki engelleri kaldırarak dünya ekonomisindeki küreselleşmeyi hızlandırmaktadır. Bu amaçla kurulan ekonomik entegrasyonlardan Türkiye'yi ilgilendiren en önemli birleşme, 1996 yılında Gümrük Birliği ile ilişkilerinin arttığı, tam üyelik görüşmelerinin devam ettiği ve dış ticaretinin yarısını oluşturan Avrupa Birliği (AB)'dir.

¹ Chiang KAO, "Productivity Improvement: Efficiency Approach versus Effectiveness Approach", *Ninth World Productivity Congress (New Visions and Strategies for the Next Century: People, Technology and Productivity)*, C. 1, İstanbul, 1995, s. 559

² TİSK, *Türkiye'nin Rekabet Gücü (AB Ülkeleri, Japonya ve ABD Karşılaştırmalı)*, Ankara, TİSK İnceleme Yayınları No: 15, 1996, s. 5-6

1. TÜRKİYE İMALAT SANAYİ İŞLETMELERİNİN VERİMLİLİK DÜZEYİ ve REKABET GÜCÜ

Ülkelerin yaşam standardını yükselterek vatandaşlarının refahını sağlamada ve kalkınmada anahtar kavramlardan olan verimlilik ve rekabet, ekonomiler için de vazgeçilmez iki kavram haline gelmiştir. Bu cümleden olarak, bir ülkenin kalkınma ve gelişmesi ve uluslar arası piyasada ayakta kalabilmesi ancak verimlilik ve rekabet gücü ile mümkün olmaktadır. Mikro düzeyde kişiden başlayan ve firma, sektör ve ülke düzeyinde ele alınan verimlilik ile rekabet, birbirleri ile karşılıklı etkileşim içinde olan ve biri birini netice veren iki önemli kavramdır.

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ekonominin motoru sanayi olup sanayinin de ana direği imalat sanayidir. Bu noktada ülkelerin verimlilik düzeyi ve rekabet gücünü belirleyen o ülke içindeki sanayinin ve özellikle imalat sanayinin verimlilik düzeyi ve rekabet gücüdür. Çalışmanın bu kısmında Gümrük Birliği sonrası ve AB’ne geçiş sürecinde Türkiye ekonomisinin itici gücü ve sanayinin lokomotifini olan imalat sanayinin verimlilik düzeyi ve rekabet gücüyle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda imalat sanayi işletmelerinin verimlilik düzeyleri sektörel olarak incelenmiştir. Daha sonra AB’ne adaylığı resmen tanınan Türkiye’nin adaylık ve AB’ne uyum sürecinde ekonomik başarımlar ve verimlilik düzeyi ile rekabet gücü AB ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Türkiye imalat sanayi işletmelerinin verimlilik düzeyinin belirlenmesinde; verimlilik hesaplanmasında kullanılan temel değişkenler olarak işyeri sayısı, çıktı, girdi, katma değer, ücretler, çalışan sayısı, sabit sermaye stoku kullanılmaktadır. Bu çalışmada değerlendirmelerde kullanılan söz konusu değişkenlere ait veriler, Denizli İmalat Sanayi Envanteri’nde de yer alan Devlet İstatistik Enstitüsü’nün yayınlamış olduğu istatistiklerden ve İstanbul Sanayi Odası tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçlarından derlenmiştir³. Elde edilen verilerin değerlendirilmesi neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Türkiye imalat sanayinin sektörel verimlilik düzeyini gösteren veriler incelendiğinde Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi sektörünün verimliliği en yüksek düzeyde iken, verimliliği en düşük sektör ise Metal Ana Sanayi olarak görülmektedir.⁴ Verimlilik karşılaştırmalarında daha yaygın kullanılan işgücü verimliliği açısından Türkiye imalat sanayinde ortalama işgücü verimliliği 33.647\$ bulunmuştur. İşgücü verimliliği en yüksek sektör Kimya, Petrol, Kömür, Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayi ve en düşük sektör

³ Denizli Sanayi Odası, **Denizli İmalat Sanayi Envanteri**, Denizli, 2002, DİE, **1989 Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri**, Ankara, 1990 ve İstanbul Sanayi Odası, **İmalat Sanayinin Rekabet Gücü: AB ve Diğer Rakip Ülkelerle Karşılaştırma**, İstanbul, 2002

⁴ Harun SULAK, “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye İmalat Sanayi İşletmelerinin Verimlilik Düzeyi ve Rekabet Gücü ile Denizli Alt Bölgesi Çalışması”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2004, s. 128

Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi olmuştur. Diğer sektörler ise Türkiye ortalamasına yakın işgücü verimliliğine sahiptir⁵.

Türkiye imalat sanayinin ve alt sektörlerinin sermaye verimlilikleri toplam sabit sermaye değerleri kullanılarak birim sermaye başına katma değer cinsinden hesaplanmıştır. Buna göre Türkiye imalat sanayinde ortalama sermaye verimliliği 8.14 olduğu ve en yüksek sermaye verimliliğinin Kimya, Petrol, Kömür ve Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayinde gerçekleştiği görülmüştür. Sermaye verimliliği en düşük sektör ise Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayidir. Sermaye verimliliği en yüksek ikinci sektör ise Gıda, İçki ve Tütün Sanayidir⁶.

Türkiye imalat sanayinin 1981-2000 yılları arasındaki toplam faktör verimliliği (TFV) gelişimi Malmquist TFV indeksleri ile incelenmiştir. Buna göre 20 yıllık süreçte Türkiye imalat sanayi TFV’de yıllık ortalama %0.8 büyümeye görülmüştür. Bu artışın %2.4’ü teknik etkinlikteki artıştan, yani kaynakların daha etkin kullanılmasından ve %1.5’i ise teknolojik değişimdeki düşüşün bileşkesinden kaynaklanmıştır.⁷

Sektörlere göre Türkiye imalat sanayindeki TFV gelişimi Tablo 1’de görülmektedir. Tablo 1 incelendiğinde 1981-2000 yılları arasında yıllık ortalama en yüksek TFV artışı %2.8 ile Metal Eşya, Makine ve Teçhizat, Ulaşım Araçları, İlimi ve Mesleki Ölçme Aletleri Sanayi’de gerçekleşmiştir. Bu dönemde Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi ile Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayinde yıllık ortalama TFV değişimi negatif olmuştur.

Tablo 1: Türkiye İmalat Sanayinde Sektörlere Göre 1982-2000 Yılları Arası Kümülatif TFV Gelişmeleri

Sektörler	İl	Küm	Küm	Küm.	%
İmalat Sanayi	64	1.522	0.75	1.170	0.8
Gıda, İçki ve Tütün Sanayi	58	0.866	1.46	1.303	1.4
Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri	26	1.341	0.76	1.029	0.2
Orman ürünleri ve Mobilya Sanayi	13	1.157	1.01	1.170	0.8
Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım San.	10	1.037	0.71	0.742	-1.6
Kimya, Petrol, Kömür, Kauçuk San.	17	2.270	0.45	1.032	0.2
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi	29	1.492	0.63	0.950	-0.3
Metal Ana Sanayi	12	1.136	1.24	1.412	1.8
Metal Eşya, Makine ve Teçh. San.	31	0.914	1.83	1.676	2.8

***Küm. TED:** Kümülatif teknik etkinlik değişimi ***Küm. TD:** Kümülatif teknolojik değişim

***Küm TFVD:** Kümülatif toplam faktör verimliliği değişimi

Kaynak: YAVUZ, s. 72

Türkiye ekonomik başarımda AB ülkeleri içinde ekonomik başarımın göstergesi olan kişi başına gayri safi milli hasıla (GSMH) değerleri

⁵ SULAK, s. 130

⁶ SULAK, s. 134

⁷ İlknur YAVUZ, Verimlilik ve Etkinlik Ölçümüne Yeni Yaklaşımlar ve İllere Göre İmalat Sanayinde Etkinlik Karşılaştırmaları, MPM Yayınları No: 667, Ankara, 2003, s. 49

itibariyle sonuncu durumdadır. AB ülkeleri içinde en kötü durumda olan Portekiz'de kişi başına GSMH değeri Türkiye'nin yaklaşık 4 katıdır. Ülkeler arası fiyat farklılıklarını ortadan kaldırmak amacıyla satınalma gücü paritesi (SGP) kullanılarak elde edilen kişi başına GSMH değerleri itibariyle Türkiye'de kişi başına düşen GSMH 6202 \$ ile AB ortalamasının üçte birinden daha azdır. Ulusal verimlilik göstergeleri itibariyle AB ülkeleri ve Türkiye karşılaştırması işgücü verimliliği kullanılarak yapılmıştır. Buna göre, AB ülkeleri içinde işgücü verimliliği açısından sonuncu olan Türkiye'de SGP'ne göre ulusal verimlilik AB ortalamasına kıyasla 2.5 kat daha düşüktür⁸.

Türkiye'nin dünya ülkeleri içindeki rekabet gücü Dünya rekabet gücü raporları çerçevesinde değerlendirilebilir. Buna göre 2002 yılı rekabet gücü sıralamasında Türkiye 49 ülke içinde 46. sıradadır⁹.

2003 yılında ise Türkiye nüfusu 20 milyondan fazla olan ülkeler kategorisinde 30 ülke içinde rekabet gücü sıralamasında 25. sıraya gerilemiştir. Nüfusu 20 milyondan fazla olan ülkelerin 2003 yılına kadar son 5 yıldaki genel rekabet gücü sıralaması Tablo 2'deki gibidir. Ekonomik performans kriteri açısından rekabet gücü sıralamasında daha da aşağı sıralara düşerek 30 ülke içinde sondan üçüncü olan Türkiye sadece Venezuela ve Arjantin'den daha iyi bir konumdadır. Hem genel sıralamada hem ekonomik performans açısından ele alındığında AB ülkelerinin rekabet gücünün oldukça yüksek olduğu, bu ülkeler içinde en zayıf durumda olan İtalya, Portekiz ve Yunanistan'ın rekabet gücünün bile Türkiye'nin rekabet gücünün üstünde olduğu görülmüştür¹⁰.

⁸ SULAK, s. 142-143

⁹ Mehmet Ali KELLEÇİ, **Bilgi Ekonomisi, İşgücü Piyasasının Temel Aktörleri ve Eşitsizlik: Eğilimler, Roller, Fırsatlar ve Riskler** (içinde Tablo 5: Dünya Rekabet Gücü Raporu), DPT Yayın No: 2674, Ankara, 2003, s. 73

¹⁰ <http://www01.imd.ch/documents/wcy/content/pastranking.pdf> , Mart 2003 (IMD, **Dünya Rekabet Gücü sıralaması 2003** kaynağından derlenmiştir.)

Tablo 2: Dünya Rekabet Gücü Sıralaması 2003: Nüfusu 20 Milyondan Fazla Olan Ülkelerin Son 5 Yılda Genel Rekabet Gücü Sıralaması

Ülkeler	1999	2000	2001	2002	2003
ABD	1	1	1	1	1
Avustralya	3	3	3	3	2
Kanada	2	2	2	2	3
Malezya	9	9	10	6	4
Almanya	4	4	4	4	5
Tayvan	5	6	5	7	6
İngiltere	6	5	6	5	7
Fransa	8	7	8	9	8
İspanya	7	8	7	8	9
Tayland	16	13	14	13	10
Japonya	10	10	9	11	11
Çin	11	11	12	12	12
Sao Paulo (Brezilya)					13
Zhejiang (Çin)					14
Kore	21	12	11	10	15
Kolombiya	23	23	21	20	16
İtalya	13	16	13	14	17
Güney Afrika	22	20	17	16	18
Maharashtra (Hindistan)					19
Hindistan	19	18	19	17	20
Brezilya	17	15	16	15	21
Filipinler	12	17	18	18	22
Romanya					23
Meksika	14	14	15	19	24
Türkiye	18	21	20	23	25
Rusya	26	26	22	21	26
Polonya	20	19	25	22	27
Endonezya	25	24	24	25	28
Arjantin	15	22	23	26	29
Venezuela	24	25	26	24	30

Kaynak: <http://www01.imd.ch/documents/wcy/content/pastranking.pdf>
(IMD, Dünya Rekabet Gücü sıralaması 2003, Mart 2003 kaynağından derlenmiştir.)

2. DENİZLİ EKONOMİSİ

Denizli, coğrafi konumu bakımından Ege, İç Anadolu, Göller bölgesiyle Akdeniz Bölgesini birbirine bağlayan önemli yolların geçiş noktasında bulunmaktadır. Bu konumu, iklimi ve doğası ile Denizli antik çağlardan günümüze kadar her dönemde önemli bir tarım, ticaret, sanayi ve turizm merkezi olmuştur. İhracata önem veren, dinamik bir sanayi yapısı kurmayı başaran ve 1980'den sonra çalışkanlığı, cesaret ve girişimciliği ile tanınan Denizli sanayicileri, geleneksel el tezgahlarından elde ettikleri tecrübelerini ve bilgi birikimlerini modern teknoloji ile birleştirerek başta

havlu ve bornoz olmak üzere son derece kaliteli tekstil ürünleriyle uluslar arası piyasalarda rekabet güçlerini kabul ettirmişlerdir. Devlet desteği beklemeden kendi çabası ile Türkiye'nin parlayan yıldızı olan, kendi içinde bir gelişme potansiyeli yakalayan ve bunu en güzel şekilde değerlendiren Denizli, bugün tekstil başta olmak üzere birçok sanayi dalında dış pazar payı, marka ve kalite imajı yönüyle gelişmişlik sıralamasında üst seviyelere kadar yükselmiştir.¹¹

“Cumhuriyetin 100. yılında nasıl bir Denizli?” sorusunun tartışıldığı ve DPT'nin desteği ile Denizli'nin 21 yıllık stratejik planlarını tespit etmek amacıyla yapılan bir toplantıda Denizli'nin bundan sonraki vizyonu şu şekilde belirlenmiştir: “Katılımcı ve güçlü yerel yönetimleri olan, altyapı ve çevre sorunlarını çözmüş, bilim ve teknolojiye ileri giden, kültür ve sanatta etkin, sanayi, ticaret ve tarımda iddialı, girişimcilik ruhunu yaşatan, turizmde Pamukkale'si, tekstilde özgün markalarıyla, dünya ile entegre olmuş, yaşam kalitesi yüksek bir Denizli...”¹² 21. yüzyıla bu vizyonla giren Denizli'nin sosyo-ekonomik gelişmişliği, il ve ilçelerin zaman içindeki ekonomik ve sosyal gelişmelerini değerlendirmek amacıyla DPT tarafından periyodik olarak yapılan çalışma bulgularına göre değerlendirilebilir. DPT tarafından yapılan bu çalışmalarda sosyo-ekonomik gelişme olarak ele alınan kavram, fert başına milli gelirin artmasının yanında, yapısal ve insani gelişmeyi de içine alan ve ölçülebilen tüm sosyal değişkenleri kapsamaktadır.

En sonucusu 2003 yılında gerçekleştirilen, temel bileşenler analizine dayanan, 81 ili kapsayan ve il ve ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasını değerlendiren DPT çalışmasında, 58 sosyal ve ekonomik gösterge kullanılarak il ve ilçelerin sosyo-ekonomik sıralaması elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan ana göstergeler itibarıyla, Denizli'nin 2003 yılı için Türkiye sıralaması şu şekildedir: Demografik göstergeler itibarıyla, toplam nüfus olarak Denizli 25. sırada; istihdam göstergeleri itibarıyla, ücretle çalışanların toplam istihdama oranı sıralamasında 22. sırada; eğitim göstergeleri itibarıyla, okur-yazar oranı sıralamasında 19. sırada; sağlık göstergeleri itibarıyla; 10,000 kişiye düşen doktor sıralamasında 14. ve 10,000 kişiye düşen diş hekimi sıralamasında 4. sırada; sanayi göstergeleri itibarıyla, kişi başına üretilen imalat sanayi katma değeri sıralamasında 11. sırada; mali göstergeler itibarıyla, kişi başına GSMH sıralamasında 27. sırada; tarım itibarıyla, tarımsal üretim değerinin Türkiye içindeki payı sıralamasında 20. sırada, altyapı göstergeleri itibarıyla; asfalt-yol oranı sıralamasında 15. sırada ve 10,000 kişiye düşen özel otomobil sayısı değişkeni ile ele aldığımız diğer refah göstergeleri itibarıyla 10. sırada ve genel olarak da 12. sıradadır¹³.

¹¹ Denizli Ticaret Odası, **Ekonomik Yönü İle Denizli 1995**, Denizli Ticaret Odası Yayınları No: 22, Denizli, 1996, s. 59

¹² EKOL, “Cumhuriyetin 100. Yılında Nasıl Bir Denizli?”, **Denizli Sanayi Odası Dergisi**, Şubat 2002, s. 10

¹³ <http://www.dpt.gov.tr>, (DPT, “Temel Göstergeler” içinde “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler”, Nisan 2004)

3. DENİZLİ İMALAT SANAYİNDE VERİMLİLİK GÖSTERGELERİ

Cumhuriyet dönemine kadar Denizli’de görülen sanayi faaliyetleri, yörede dokumacılığın bir el sanatı olarak geliştiği, bu gelişimin antik çağlara kadar uzandığı, önceleri yün dokumacılığı şeklinde yapılan el sanatlarının daha sonraları pamuklu dokumaya dönüştüğü şeklinde özetlenebilir. Bu döneme kadar sanayi faaliyetlerinin ağırlıklı olarak dokumacılığa dayanıyor olması ve diğer sanayi alanlarının gelişmemesi, o dönemde ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar ve Denizli’nin çevresel faktörlerinden kaynaklanmaktadır. Yine bu dönemde Denizli’de dokumacılığın yanı sıra demircilik, bakırcılık, şekercilik, unculuk ve değirmencilik işkolları önem kazanmıştır.¹⁴

Denizli’de sanayi faaliyetlerinin esas olarak gelişimi ise Cumhuriyet döneminde olmuştur. Tekstil sektöründeki patlama ise 1950’lerde başlayan ve özellikle de 1970’lerden sonra görülen ekonomideki dışa açılma ile gerçekleşmiştir. Günümüzde Denizli ekonomisindeki sanayi kuruluşları sektörel bir sınıflandırmaya tabi tutulursa bu sanayi kuruluşlarının büyük bölümünün dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi sektöründe toplandıkları görülür. İmalat sanayinde faaliyet gösteren bütün işletmelerin %45’i dokuma, giyim eşyası, deri sanayi sektöründe, %21.4’ü metal sanayi sektöründe, %11’i metal eşya sektöründe yer almaktadır.¹⁵

Denizli’de faaliyet gösteren imalat sanayi işletmelerinin temel verimlilik göstergeleri, Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından gerçekleştirilen Denizli İmalat Sanayi Envanteri bulguları kullanılarak yapılan analizle değerlendirilmiştir. Bu kapsamda imalat sanayi işletmelerinin verimlilik düzeyleri girdi, çıktı, üretim, katma değer, kapasite kullanımı ölçeğinde sektörel bazda incelenmiştir. Bu inceleme Denizli ve ilçelerinde faaliyet gösteren 500 işletme kapsamında ve sektörel bazda yapılmıştır. İmalat sanayi sektörü kendi içinde 9 alt sektöre ayrılmış olup¹⁶, tablolarda kolaylık olması açısından sadece bu sektörlerin sınıflandırma kodu kullanılmıştır. İkili kodlama sistemine göre sınıflandırılan bu alt sektörlerin sektör kodları ve açılımları şu şekildedir:

- 31 Gıda, İçki ve Tütün Sanayi
- 32 Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi
- 33 Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi
- 34 Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi
- 35 Kimya, Petrol, Kömür ve Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayi
- 36 Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi

¹⁴ İrfan ERTUĞRUL, **Denizli İmalat Sanayinde Verimlilik ve AR-GE Faaliyetleri**, Denizli : Ekin Kitabevi, 2003, s. 5-6

¹⁵ ERTUĞRUL, s. 8

¹⁶ İmalat sanayinin bu şekilde sınıflandırılması, iktisadi faaliyetlerin uluslararası standart sanayi sınıflaması (ISIC-Rev.2)’na göre yapılmaktadır. Bu sınıflandırma DİE kaynaklarından elde edilmiştir. (Bkz. DİE, **1989 Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri**, Ankara, 1990, s. XI-XII)

- 37 Metal Ana Sanayi
- 38 Metal Eşya, Makine ve Teçhizat, Ulaşım Araçları, İlimi ve Mesleki Ölçme Aletleri Sanayi
- 39 Diğer İmalat Sanayi

Bu çalışmanın kapsamı DİE'nin yapmış olduğu periyodik çalışmada ele alınan 416 işletmeye ek olarak Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yapılan çalışma ile genişletilmiş ve DİE'nin ele almış olduğu işletmelere ek olarak 84 işletme daha çalışma kapsamına dahil edilerek toplam 500 işletmeye ulaşılarak bu işletmelere daha çok nitel tanımlamaya yönelik işyeri ve girişimcilik anketi uygulanmıştır. Bu nedenle İmalat Sanayi Envanteri bulguları bu 500 firma kapsamında değerlendirilmektedir.

Ayrıca, sektörel analizde bazı sektörler için veri elde edilememesi ve bazı sektörlerde eksik veriler nedeniyle bütünlük sağlanması açısından bazı tablo ve analizlerde ilgili sektörler için veriler çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu nedenle, bazı tablo ve analizlerde bazı sektörler için veri ve değerlendirme yer almamaktadır.

Denizli'de faaliyet gösteren çalışma kapsamındaki imalat sanayi işletmelerinin sektörler göre dağılımı ve Türkiye ortalaması ile karşılaştırılması Tablo 3'te görülmektedir..

Sektörel yoğunlukta, Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri sanayi %68.27 ile ilk sırada yer alırken, Metal Eşya, Makine ve Teçhizat, Ulaşım Araçları, İlimi ve Mesleki Ölçme Aletleri Sanayi %7.45 ile ikinci ve Gıda, İçki ve Tütün Sanayi %6.25 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bu tablodan Denizli İmalat sanayinde bu üç sektörün ağırlığının olduğu ve toplam işletmeler içinde %80'inin bu üç sektör işletmelerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 3: Denizli ve Türkiye Genelinde İmalat Sanayi İşletmelerinin Toplam İşletmeler İçindeki Oranı Karşılaştırması

Sektörler	İşletme sayısı Denizli	İşletmelerin toplam işletmeler içindeki oranı (%)	
		Denizli	Türkiye
31	38	6.25	15.37
32	329	68.27	30.51
33	7	1.20	3.89
34			3.55
35	21	4.57	9.18
36	33	5.77	7.69
37	24	4.81	3.45
38	42	7.45	25.22
39		0.48	1.12
3	500	100.00	100.00

Kaynak: ERTUĞRUL, s. 29

Türkiye imalat sanayi işletmelerinin sektörel dağılımına baktığımızda, yoğunlaşmanın Denizli’dekine benzer şekilde üç sektörde olduğu görülmektedir. Ancak Denizli’de Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri sektöründeki aşırı yığılmanın Türkiye genelinde, yoğunlaşmanın yaşandığı diğer iki sektöre doğru kaydığı görülmektedir. Bu durum bölgesel gelişme içindeki illerin belli bir sanayi kolunda yoğunlaştıklarını fakat ülke genelinde ele alındığında bu yoğunlaşmanın sektörler arasında daha ılımlı şekilde dağıldığını göstermektedir.

Yapılan analizler sonucu Denizli imalat sanayi işletmelerinin verimlilik düzeyi ve rekabet gücü ile ilgili elde edilen sonuçlar aşağıda açıklanmakta ve değerlendirilmektedir.

En basit ifadesi ile Çıktı/Girdi şeklinde hesaplanan verimlilik, firma veya sektör için ilk etapta ele alınan ve hesaplanan bir değerdir. Firma ve sektörel bazda genel bir ifade olan bu verimlilik hesaplaması emek ve sermaye şeklinde kısmi olarak da hesaplanabilmekte ve elde edilen değerler çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır. Denizli imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin sektörel verimlilik oranları farklı değişkenler kullanılarak ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bu şekilde hesaplanan oranlar sektörel bazda Tablo 4’te verilmiştir.

Birim girdi başına çıktı oranını veren verimlilik değerli açısından en verimli sektörün Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi kolu olduğu görülmektedir. Bu sektörden sonra Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri sektörü gelmektedir. Bu iki sektör dışında kalan diğer bütün sektörlerde verimlilik imalat sanayi ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Girdi değerleri içinde çalışanlara ödenen ücretler dahil edilmemiştir.

Girdi değişkenine ücretlerin de eklenmesiyle yeniden hesaplanan verimlilik değerleri açısından Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi ile Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi sektörü birim girdi+ücret başına en fazla çıktının üretildiği iki sektördür. Diğer sektörlerin verimliliği ise imalat sanayi ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Verimliliğin birim girdi başına katma değer ve birim girdi+ücret başına katma değer şeklinde hesaplanmasıyla elde edilen değerler Tablo 4’ün son iki sütununda görülmektedir.

Tablo 4: Denizli İmalat Sanayi İşletmelerinin Sektörlere Göre Verimlilik Oranları

Sektörler	Çıktı/ Girdi	Çıktı/ girdi+ücret	Katma değer/ Girdi	Katma değer/ Girdi+ücret
31	1.21	1.15	0.21	0.20
32	1.53	1.39	0.53	0.48
35	1.38	1.30	0.38	0.36
36	1.82	1.53	0.82	0.69
37	1.20	1.16	0.20	0.20
38	1.34	1.26	0.34	0.32
3	1.46	1.34	0.46	0.42

Kaynak: SULAK, s. 193-194

Her iki sütun beraber incelendiğinde birim girdi başına katma değer veya birim girdi+ücret başına katma değer şeklinde hesaplanan verimlilik değerleri itibariyle Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi sektörü, yine verimliliği en yüksek sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. İmalat sanayi ortalamasının birim girdi başına katma değerinde 0.46 olduğu ve bu değerler itibariyle verimliliğin en düşük olduğu sektörlerin 0.20 ile Metal Ana Sanayi ve 0.21 ile Gıda, İçki ve Tütün Sanayi olduğu görülmektedir. Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi sektörü dışında verimliliği imalat sanayi ortalamasının üstünde olan tek sektör Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi sektörüdür. Girdi değişkenine ücretlerin eklenmesiyle elde edilen ve birim girdi+ücret başına katma değer olarak hesaplanan verimlilik oranlarında da aynı durum geçerlidir.

Denizli imalat sanayinde sektörlere göre emek veya işgücü verimliliği değerleri Tablo 5'te görülmektedir. Ülkeler arasında karşılaştırmalarda en fazla kullanılan ve ulusal verimlilik göstergesi olarak kabul edilen işgücü verimliliği, iki farklı şekilde hesaplanabilir. Bunlar: Üretim değeri olarak çıktının ele alınmasıyla; çalışan başına çıktı olarak ve ortaya çıkan katma değer açısından ele alındığında ise çalışan başına katma değer şeklinde hesaplanmaktadır. Bu şekilde elde edilen ve Tablo 5'te görülen işgücü verimliliği değerleri incelendiğinde imalat sanayinde ortalama işgücü verimliliğinin çıktı açısından 56,228 \$ ve katma değer açısından 17,707 \$ olduğu görülmektedir.

Uygulamada ve analizlerde daha çok çalışan başına katma değer kullanılmaktadır. Bu amaçla sektörler arası karşılaştırmalarda da çalışan başına katma değer olarak hesaplanan işgücü verimliliği değerleri ele alınmaktadır. Buna göre Denizli imalat sanayi işletmelerinin sektörel işgücü verimliliği incelendiğinde Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi sektörü dışındaki diğer bütün sektörlerde işgücü verimliliği imalat sanayi ortalamasının üzerinde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 5: Denizli İmalat Sanayinde Sektörlere Göre İşgücü Verimliliği

Sektörler	Çalışan başına çıktı (\$)	Çalışan başına katma değer (\$)
31	104,566	18,307
32	43,884	15,131
34	79,192	44,747
35	146,739	40,386
36	51,290	23,146
37	208,432	35,045
38	94,851	24,084
3	56,228	17,707

Kaynak: SULAK, s. 195

Denizli imalat sanayindeki işgücü verimliliği Türkiye geneli imalat sanayi işgücü verimlilik değerleri ile karşılaştırıldığında kendi içinde yüksek

işgücü verimliliğine sahip sektörlerin çoğunun Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Tablo 6’da ele alınan bu karşılaştırma sonuçlarına göre; Denizli imalat sanayinde sektörler göre işgücü verimliliği Türkiye imalat sanayi ortalamasından çalışan başına çıktı oranında %40 düşük, çalışan başına katma değer ise %47 daha düşüktür.

Tablo 6: İmalat Sanayinde Sektörlere Göre Çalışan Başına Çıktı ve Katma Değerin Denizli/Türkiye Oranı

Sektörler	Çalışan başına çıktı (Denizli/Türkiye oranı)	Çalışan başına katma değer (Denizli/Türkiye oranı)
31	1.01	0.53
32	0.90	0.93
34	0.77	1.30
35	0.61	0.42
36	0.74	0.65
37	1.47	0.98
38	1.01	0.73
3	0.60	0.53

Kaynak: SULAK, s. 196

Sektörlere göre sadece Denizli imalat sanayinde Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi sektörü Türkiye imalat sanayi Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi sektöründeki işgücü verimliliğinden %30 daha fazladır. Diğer bütün sektörlerde Denizli imalat sanayi sektörlerinin işgücü verimliliği Türkiye imalat sanayi sektörlerindeki işgücü verimliliğinin altında gerçekleşmiştir. Denizli ve Türkiye karşılaştırmasında işgücü verimliliği en düşük sektör Kimya, Petrol, Kömür ve Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayi sektörü olup bu sektörün işgücü verimliliği Türkiye imalat sanayi içinde aynı sektörün işgücü verimliliğinden %58 daha düşüktür. Genel olarak değerlendirildiğinde Denizli imalat sanayinde işgücü verimliliği Türkiye ortalamasının çok altındadır.

Denizli imalat sanayinde sektörler göre bir birim işgücü başına elde edilen katma değer ile bir birim işgücünün maliyeti ve çalışan başına yapılan yıllık ödeme miktarları Tablo 7’de sunulmuştur. Tablo 7 incelendiğinde işgücü maliyetinin en yüksek olduğu sektörün; işgücü verimliliği en yüksek olan Kimya, Petrol, Kömür ve Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayi sektörü olduğu görülmektedir. Denizli imalat sanayinde çalışan başına ortalama işgücü maliyeti 4,261 \$ iken bu değer Kimya, Petrol, Kömür ve Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayi sektöründe 7,640 \$’dır.

İşgücü maliyetinin toplam imalat sanayi ortalamasının altında olduğu tek sektör 3,558 \$ ile Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi sektörüdür. Diğer bütün sektörlerde işgücü maliyeti imalat sanayi ortalamasının üzerindedir. İşgücü verimliliği en yüksek Kimya, Petrol, Kömür ve Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayi sektöründe işgücünün en

maliyetli olduğu buna karşılık işgücü verimliliğinin en düşük olduğu Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi sektöründe birim işgücünün en ucuz olduğu görülmektedir. İşgücü verimliliği ile işgücü maliyeti arasında doğrusal bir ilişkinin olabileceği yönünde bir fikir veren bu tablodan ayrıca Denizli sanayicisinin katlandığı işgücü maliyetinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7: Denizli İmalat Sanayinde Sektörlere Göre Çalışan Başına İşgücü Maliyeti, Katma Değer ve Çalışan Başına Yapılan Yıllık Ödeme, 2000 Yılı Cari Fiyatlarıyla, \$

Sektörler	Çalışan başına işgücü maliyeti (\$)	Çalışan başına katma değer (\$)	Çalışan başına yapılan yıllık ödeme (\$)
31	5,858	18,307	4,862
32	3,558	15,131	2,845
35	7,640	40,386	6,144
36	6,578	23,146	5,466
37	6,951	35,045	5,831
38	5,433	24,084	4,308
3	4,261	17,707	3,404

Kaynak: SULAK, s. 197, 199

Sektörlere göre çalışan başına işgücü maliyeti değerleri incelendiğinde işgücü maliyetinin en yüksek olduğu sektörün işgücü verimliliği en yüksek olan Kimya, Petrol, Kömür ve Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayi sektörü olduğu görülmektedir. Denizli imalat sanayinde çalışan başına ortalama işgücü maliyeti 4,261 \$ iken bu değer Kimya, Petrol, Kömür ve Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayi sektöründe 7,640 \$'dır.

Çalışan başına yapılan toplam yıllık ödeme miktarının sektörlere göre dağılımına baktığımızda ise en fazla yıllık ödeme 6,144 \$ ile Kimya, Petrol, Kömür ve Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayi sektöründeki çalışana, en az yıllık ödeme ise 2,845 \$ ile Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi sektöründe çalışana yapılmaktadır.

Verimlilik hesaplamalarında en çok kullanılan bir diğer kısmi verimlilik göstergesi ise sermaye verimliliğidir. Sermaye verimliliğinin hesaplanmasında pek çok farklı değişken kullanılmasına rağmen çalışmanın kapsamı ve elde edilen veriler altında toplam sabit sermaye stoku verileri kullanılarak birim sermaye başına elde edilen katma değer veya çıktı miktarları değerlendirilmiştir. Bu şekilde hesaplanan sermaye verimliliği değerleri ile bir birim çıktı veya katma değer için kullanılan sermaye miktarları Tablo 8'de görülmektedir.

Sabit sermaye stoku başına elde edilen katma değer sektörler göre dağılımına baktığımızda 10.05 değeri ile Metal Ana Sanayi sermaye verimliliği en yüksek sektördür. Bu sektörü 7.81 değeri ile Gıda, İçki ve Tütün Sanayi ve 6.57 değeri ile Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi

izlemektedir. Toplam imalat sanayinde ortalama sermaye verimliliği 6.15 iken sermaye verimliliğinin en düşük olduğu sektör 3.12 ile Kimya, Petrol, Kömür ve Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayi sektörüdür. İşgücü verimliliğinde en yüksek değere sahip sektör olan Kimya, Petrol, Kömür ve Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayinin sermaye verimliliğinin çok düşük olması bu sektörde istihdam edilen aşırı sermaye ve düşük işgücünün bir sonucudur.

Tablo 8: Denizli İmalat Sanayinde Sektörlere Göre Sermayenin Verimliliği ve Sermaye Gereksinimi

Sektörler	Katma Değer/ Sabit sermaye stoku	Sabit sermaye stoku/ katma değer	Çıktı/ sabit sermaye stoku	Sabit sermaye stoku/ çıktı
31	7.81	0.13	44.61	0.02
32	6.57	0.15	19.05	0.05
35	3.12	0.32	11.34	0.09
36	4.73	0.21	10.48	0.10
37	10.05	0.10	59.76	0.02
38	4.2	0.24	16.52	0.06
3	6.15	0.16	19.53	0.05

Kaynak: SULAK, s. 201

Tablo 9'da Denizli imalat sanayindeki sermaye verimliliği ve sermaye gereksinimi Türkiye imalat sanayi verileri ile karşılaştırılmaktadır.

Tablo 9: Sektörlere Göre Sermaye Verimliliği ve Sermaye Gereksinimi Denizli-Türkiye Karşılaştırması

Sektör	Katma değer/ Sabit sermaye stoku		Çıktı / sabit sermaye stoku	
	Denizli	Türkiye	Denizli	Türkiye
31	7.81	11.41	44.61	34.60
32	6.57	7.01	19.05	21.05
33		5.97		15.31
34		5.00		14.93
35	3.12	12.96	11.34	32.26
36	4.73	7.67	10.48	14.99
37	10.05	5.32	59.76	21.10
38	4.20	6.36	16.52	18.02
39		9.26		25.84
3	6.15	8.14	19.53	22.78

Kaynak: SULAK, s. 201

Sektörlere göre baktığımızda Türkiye imalat sanayinde sermaye verimliliği en yüksek olan Kimya, Petrol, Kömür ve Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayi sektörünün Denizli imalat sanayinde en düşük verimliliği olan sektör olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum Denizli imalat sanayindeki Kimya, Petrol, Kömür ve Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayi işletmelerinin daha yakından ele alınması ve düşük sermaye verimliliğinin araştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan Denizli imalat sanayinde en yüksek sermaye verimliliğine sahip Metal Ana Sanayi sektörünün Türkiye imalat sanayi içinde düşük verimliliğe sahip olduğu görülmektedir. Diğer sektörler itibariyle Denizli imalat sanayindeki sermaye verimliliği Türkiye imalat sanayindeki sermaye verimliliğine yakın değerler göstermektedir.

Özetle, buraya kadar yapılan analizlerden Denizli imalat sanayinde verimliliğin genel olarak düşük olduğu ve sektörel dağılımda istihdam ve işyeri sayısı açısından en yüksek paya¹⁷ sahip Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi sektöründe hem çalışanlara ödenen ücretin hem de işgücü ve sermaye verimliliğinin Türkiye ortalamasının altında olduğu ve bazı sektörlerdeki iyimser tablonun genel imalat sanayi için geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.

4. DENİZLİ İMALAT SANAYİNDE REKABET GÜCÜ

Denizli imalat sanayi işletmelerinin rekabet gücü; yurt içi ve yurt dışı rekabet edebilirlikleri, AB ülkeleri karşısındaki rekabet durumları ve ekonomik faaliyetleri üzerinde Gümrük Birliği'nin etkileri kapsamında değerlendirilmiştir. Değerlendirmede Denizli imalat sanayi işletmelerinin üretim yapısı (fason üretim temelinde), ihracat yapısı ve rekabet durumu ayrı ayrı ele alınmıştır. Denizli geneli ele alındığında Denizli'de faaliyet gösteren ve araştırma kapsamına giren işletmelerin yarısından fazlasının üretimlerini bir başka firma için (fason olarak) gerçekleştirdikleri görülmüştür. Çalışma kapsamındaki 500 işletmeden %55'i (278 işletme) üretimlerinin tamamını veya bir kısmını fason olarak başka işletmeler adına yapmaktadır. Denizli imalat sanayinde fason üretim yapan işletmelerin sektörel dağılımına bakıldığında en fazla fason üretim yapan işletme sayısının %72 ile Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi sektöründe olduğu bulunmuştur. Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayinde ise fason üretim yapılmamaktadır. Fason üretimin en az yapıldığı sektör ise Gıda, İçki ve Tütün Sanayi sektörüdür.¹⁸

Denizli imalat sanayinde fason üretim yapan işletmelerin bazıları bilinen veya tanınmış dünya markaları adına veya o marka adı altında üretim yapmaktadır. Denizli imalat sanayinde faaliyet gösteren ve fason üretim yapan 278 işletmenin %34'ünü oluşturan 95 işletme yurt dışında bilinen ve tanınmış dünya markaları adına veya adları altında üretim yapmaktadır. Çoğunluğu Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayinde olmak üzere 150'ye

¹⁷ Denizli imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin %68'i ve ücretli çalışanların %81'i Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi sektöründedir. Bkz: SULAK, s. 190

¹⁸ SULAK, s. 223-224

yakın marka adına üretimin yapıldığı Denizli’de üretimi yapılan markalardan bazıları şunlardır:¹⁹

Adese, Adidas, Aksu, Aldi, Allders, Alregro, Anguel, Aryıldız, Asteriks, Avon, Barbi, Belair, Benetton, Beymen, Bianco Rossa, Calvin Klein, Chambers, Christian Dior, Coca-Cola, Cotton, Crem Bej, Disney, Evita, Federeted, Foster, Hugo Boss, Isı Cam, Joop, Karstat, Klingel, Lc Waikiki, Lee, Loreal, Manchester United, Marco Polo, Mariner, Marks&Spencer, Mavi Jeans, Nestle, Next, Nike, Nivea, Paris Saint Germain, Soley, The Whith Company, Toyoto, Toros Bej, Versace, Victoria Street, Walmart, Walt Disney, Wella.

Denizli İmalat Sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin ihracat yapma konumu incelendiğinde araştırma kapsamındaki 500 işletmeden 231 tanesinin (%46.2) ihracat yaptığı görülmüştür. İhracat yapan işletmelerin sektörel dağılımına bakıldığında en fazla ihracat yapan işletmenin Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi sektöründe olduğu bulunmuştur. Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi sektöründe faaliyet gösteren ve araştırma kapsamına giren işletmelerden hiçbirisi ihracat yapmamaktadır²⁰.

Denizli imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin yurt içi ve yurt dışı rekabet edebilirlikleri ve AB ülkeleri karşısındaki rekabetçi pozisyonları rekabet gücünü etkileyen faktörler açısından analiz edilmiştir. Yurt içi ve yurt dışı rekabet edebilirlik; pazarlama stratejisi, ürün çeşidi, ürün fiyatı, ürün kalitesi, satış sonrası sunulan hizmet, organizasyon yapısı ve nitelikli işgücü açısından ele alınırken AB ülkeleri karşısındaki rekabetçi pozisyonları; hammadde fiyatları, işgücü maliyeti, kalifiye işgücü, finansman olanakları, döviz kuru politikaları, dış pazarlar konusundaki bilgi düzeyi, teknolojik düzey, işletme kapasitesi, ürün kalitesi, enerji fiyatları ve yürürlükteki mevzuat gibi rekabeti etkileyen faktörler açısından değerlendirilmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre Denizli imalat sanayi genelinde faaliyet gösteren işletmelerin büyük çoğunluğu (yarıdan fazlası) ürünün kalitesi, ürünün fiyatı, ürün çeşidi ve nitelikli işgücü açısından kendilerini yurt içi ve yurt dışı piyasalarda rekabet edebilir bulurken, organizasyon yapısı açısından hem yurt içinde hem yurt dışında kendilerini rekabet edemez görmektedir. Ayrıca bu işletmelerden yarıdan fazlası pazarlama stratejisi ve satış sonrası sunulan hizmet açısından kendilerini yurt içinde rekabetçi görürken yurt dışında rekabetçi görmemektedir. Denizli imalat sanayi işletmelerinin rekabette en iyi oldukları faktör ise ürün kalitesidir. Denizli imalat sanayi işletmelerinin yurt içi ve yurt dışı rekabet edebilirlikleri de sektörel olarak ayrı ayrı incelenmiştir. Denizli imalat sanayi Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi sektöründeki işletmelerin yarıdan fazlası; ürün çeşidi, ürün fiyatı, ürün kalitesi ve nitelikli işgücü açısından yurt içi ve yurt dışında rekabet

¹⁹ Ahmet BARDAKÇI, **Denizli İmalat Sanayinin Pazarlama ve Rekabet Gücü**, Denizli : Denizli Sanayi Odası Yayınları, 2003, s. 8-9

²⁰ SULAK, s. 226

edebilmekte fakat organizasyon yapısı açısından ne yurt içinde ne de yurt dışında rekabet edememektedir²¹.

Denizli imalat sanayi işletmelerinin AB ülkelerindeki işletmeler karşısındaki rekabet durumunun analizi sonucu; imalat sanayi genelinde faaliyet gösteren ve çalışma kapsamına giren işletmelerden yarıdan fazlası, ürün kalitesi, işgücü maliyeti, kalifiye işgücü ve işletme kapasitesi ve hammadde fiyatları açısından, kendilerini AB ülkeleriyle rekabet edecek güçte görmektedir. Diğer taraftan bu işletmelerin büyük çoğunluğu, döviz kuru politikaları, yürürlükteki mevzuat, enerji fiyatları, finansman olanakları, dış pazarlar konusundaki bilgi düzeyi, taşıma (navlun) giderleri ve teknolojik düzey açısından kendilerini AB ülkelerinde işletmeler ile rekabet edemez görmektedir. AB ülkelerindeki işletmeler karşısında imalat sanayi genelinde rekabette en iyi olunan faktör ürün kalitesi iken rekabette en zayıf olunan faktör ise döviz kuru politikalarıdır.

Denizli imalat sanayi işletmelerinin AB ülkelerindeki rakipleri karşısındaki rekabet durumunun sektörlere göre ayrı ayrı ele alınması ile her bir sektörün rekabette üstün ve zayıf olduğu faktörler de incelenmiştir. Denizli imalat sanayindeki işletmelerin sektörel olarak AB ülkelerindeki işletmelerle rekabet durumları karşılaştırıldığında; Gıda, İçki ve Tütün Sanayi, Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi, Kimya, Petrol, Kömür, Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sanayi ve Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi sektöründeki işletmelerin çoğu ürün kalitesi açısından kendilerini AB ülkelerindeki işletmeler karşısında rekabetçi bulurken, Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi sektöründeki işletmelerin çoğu kalifiye işgücü açısından ve Metal Ana Sanayi ile Metal Eşya, Makine ve Teçhizat, Ulaşım Araçları, İlmi ve Mesleki Ölçme Aletleri Sanayi sektöründeki işletmelerin çoğu ise işgücü maliyeti açısından kendilerini AB ülkelerindeki işletmeler karşısında daha rekabetçi bulmaktadır. Diğer taraftan, Denizli imalat sanayinde bütün sektörlerde işletmelerin neredeyse tamamı döviz kuru ve politikaları açısından kendilerini AB ülkelerindeki işletmelerle rekabet edemez görürken; Metal Ana Sanayi sektöründeki işletmelerin tamamı enerji fiyatları açısından kendilerini AB ülkelerindeki işletmeler karşısında rekabetçi görmemektedir²².

Türkiye'nin 1996 yılı başında Gümrük Birliği'ne girmesinin imalat sanayi üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur. Gümrük Birliği'ne geçişin Denizli imalat sanayi işletmelerinin ithalat ve ihracat düzeyi, istihdam düzeyi, üretim miktarı, ürün kalitesi ve çeşidi ile karlılık gibi ekonomik faaliyetleri üzerindeki etkisi çalışma kapsamında ele alınmıştır. Buna göre; Denizli imalat sanayi işletmeleri ekonomik faaliyetleri üzerinde Gümrük Birliği'nin çok fazla etkisi olmadığını ifade etmişlerdir. Gümrük Birliği'nin olumsuz etkisi en çok karlılık üzerinde olurken, en çok ürün kalitesi olumlu etkilenmiştir. Denizli imalat sanayi işletmelerinin %75'ten fazlası ise ithalat ve istihdam düzeylerinin Gümrük Birliği sürecinden etkilenmediğini belirtmişlerdir.

²¹ SULAK, s. 228-230

²² SULAK, s. 236

Gümrük Birliği'nin Denizli imalat sanayi Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerinin ekonomik faaliyetleri içinde en çok karlılıklarının olumsuz etkilendiği ve en çok üretim miktarının etkilendiği ifade edilmiştir. Ayrıca Gümrük Birliği'nin bu sektördeki işletmelerin büyük çoğunluğunun ithalat düzeyi üzerinde bir etkisinin olmadığı anlaşılmıştır²³.

Gümrük Birliği'nin Denizli imalat sanayi işletmelerinin yatırım kararları üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Gümrük Birliği sonrası yeni yatırım yapan işletmelerin hangi alanda yatırıma yöneldikleri imalat sanayi geneli ve alt sektörler itibarıyla değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; Denizli imalat sanayi işletmelerinin %58'i (290 işletme) Gümrük birliği sonrası toplam 656 yeni yatırım yapmışlardır. Yeni yatırım yapan işletmelerin en fazla yatırım yaptığı alan kaliteyi iyileştirme ve kapasite artırılması amacına yöneliktir. Bu alanları maliyet düşürme ve yeni ürün üretilmesi amacıyla yapılan yatırımlar izlemektedir. İmalat sanayi alt sektörlerine göre Gümrük Birliği sonrası yapılan yeni yatırım yapan işletmeler ve yatırım alanları incelendiğinde; Gümrük Birliği sonrası en fazla yatırımın Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi sektöründe ve kaliteyi iyileştirme amacıyla yapıldığı tespit edilmiştir²⁴.

5. SONUÇ

Türkiye ekonomisi, dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak 1980 sonrası aşamalı olarak uygulamaya konulan mal ticaretini liberalleştirici, özellikle Ağustos 1989'daki sermaye hareketlerini liberalleştirici politikaların etkisiyle yeni firma ve sektörler için daha rekabetçi bir ortam haline gelmiştir. Son yıllarda AB'ye tam üyelik için atılan adımlar da dünyada yaşanan bu değişim ve dönüşüm sürecinin bir etkisidir. Bu gelişmeler içerisinde bir ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlükler hızla değişmekte, üstünlükler kalıcı değil esnek bir nitelik kazanmaktadır. Bu esnekliğin sonucu olarak fiyat rekabetinden çok kalite rekabeti, ürün çeşitlendirmesi ve diğer fiyat dışı faktörler artan ölçüde önem kazanmaktadır. Artık uluslar arası rekabette tüketicilerin tatminini sağlayacak mal ve hizmetlerin uygun koşullar ile süreklilik içerisinde üretilip tüketiciye sunulması ön plana çıkmaktadır. Bu noktada eski rekabet stratejilerin bırakılıp yeni dünya düzeninde daha etkin ve esnek yeni strateji ve yaklaşımlara gereksinim vardır. Bu durum ulusal ekonomiler için imalat sanayi ve KOBİ'lerin de önemini artırmıştır.

Rekabetin küreselleştiği böyle bir ortamda üretimin ana motoru olarak bilinen sanayinin ve sanayinin de lokomotif konumundaki imalat sanayinin önemi bir kat daha artmıştır. Ülkelerin verimlilik ve rekabet gücünün belirlenmesinde önemli bir yere sahip olan imalat sanayinin sahip olduğu potansiyel verimlilik ve rekabet gücünün analizi, ileriye dönük strateji ve planlamaların da temelini teşkil etmektedir.

²³ SULAK, s. 247-249

²⁴ SULAK, s. 257-258

Bu noktadan hareketle Denizli imalat sanayi işletmelerinin verimlilik düzeyi ve rekabet gücünün analizine yönelik olarak yapılan çalışmadan elde edilen bulgular, Denizli imalat sanayinde, Türkiye genelinde olduğu gibi verimliliğin ve rekabet gücünün düşük olduğunu göstermektedir. Özellikle AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında verimlilik düzeyi ve rekabet gücü açısından son sıralarda yer alan Türkiye'nin öncelikle çözmesi gereken problemi imalat sanayi işletmelerinin düşük verimlilik düzeyi ve rekabet gücüdür. Düşük verimlilik düzeyi ve rekabet gücünün en önemli nedenleri; sanayileşmenin tamamlanamamış olması, yetersiz teknolojik düzey, eğitimsiz işgücü ve istikrarsız makro ekonomik ortamdır.

Sonuç olarak, AB'ne adaylık yolunda hızla ilerleyen Türkiye'nin ülke vatandaşlarının yaşam standardını artırmak ve küreselleşen pazarda ayakta kalabilmek için özellikle imalat sanayinin verimlilik düzeyini ve rekabet gücünü artırması gerekmektedir. AB üyeliği bu amaç ve hedef için bir araç olarak görülmelidir. Verimlilik ve rekabet gücü konusunun gittikçe önem kazanması sonucu önümüzdeki yıllarda bu konuların daha özel ve detaylı olarak inceleneceği beklenmektedir. Bu çalışmada ele alınan analizin daha derinlemesine ve ayrıntılı olarak uygulanmasıyla verimlilik düzeyi ve rekabet gücünün özellikle bölgesel ekonomiler ekseninde incelenmesi sonucu daha faydalı ve etkin çalışmalar ortaya çıkarılacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. BARDAKÇI Ahmet, **Denizli İmalat Sanayinin Pazarlama ve Rekabet Gücü**, Denizli : Denizli Sanayi Odası Yayınları, 2003
2. Denizli Sanayi Odası, **Denizli İmalat Sanayi Envanteri**, Denizli, 2002, DİE, **1989 Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri**, Ankara, 1990
3. Denizli Ticaret Odası, **Ekonomik Yönü İle Denizli 1995**, Denizli Ticaret Odası Yayınları No: 22, Denizli, 1996
4. EKOL, "Cumhuriyetin 100. Yılında Nasıl Bir Denizli?", **Denizli Sanayi Odası Dergisi**, Şubat 2002
5. ERTUĞRUL İrfan, **Denizli İmalat Sanayinde Verimlilik ve AR-GE Faaliyetleri**, Denizli : Ekin Kitabevi, 2003
6. <http://www01.imd.ch/documents/wcy/content/pastranking.pdf> , Mart 2003
7. <http://www.dpt.gov.tr>, (DPT, "Temel Göstergeler" içinde "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler", Nisan 2004)
8. İstanbul Sanayi Odası, **İmalat Sanayinin Rekabet Gücü: AB ve Diğer Rakip Ülkelerle Karşılaştırma**, İstanbul, 2002
9. KAO Chiang, "Productivity Improvement: Efficiency Approach versus Effectiveness Approach", **Ninth World Productivity Congress (New**

Visions and strategies for the Next Century: People, Technology and Productivity), C. 1, İstanbul, 1995

10. KELLEÇİ Mehmet Ali, **Bilgi Ekonomisi, İşgücü Piyasasının Temel Aktörleri ve Eşitsizlik: Eğilimler, Roller, Fırsatlar ve Riskler** (içinde Tablo 5: Dünya Rekabet Gücü Raporu), DPT Yayın No: 2674, Ankara, 2003
11. SULAK Harun, “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye İmalat Sanayi İşletmelerinin Verimlilik Düzeyi ve Rekabet Gücü ile Denizli Alt Bölgesi Çalışması”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2004
12. TİSK, **Türkiye'nin Rekabet Gücü (AB Ülkeleri, Japonya ve ABD Karşılaştırmalı)**, Ankara, TİSK İnceleme Yayınları No: 15, 1996
13. YAVUZ İlknur, **Verimlilik ve Etkinlik Ölçümüne Yeni Yaklaşımlar ve İllere Göre İmalat Sanayinde Etkinlik Karşılaştırmaları**, MPM Yayınları No: 667, Ankara, 2003